

Marek Cybulski

Słownictwo religijne w „Kaszëbsczim słowôrzu normatiwnym” Eugeniusza Gołąbka

Język - Szkoła - Religia 2, 89-96

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

SŁOWNICTWO RELIGIJNE W KASZĘBSCZYM SŁOWÓRZU NORMATYWNYM EUGENIUSZA GOŁĄBKA

Liczebność i sposób uwzględnienia słownictwa religijnego w tekstach z zakresu językoznawstwa normatywnego i opisowego z nachyleniem normatywnym stanowi w dziejach słowników i gramatyk jeden z pobocznych, choć bardzo interesujących elementów charakterystyki atmosfery kulturowej, społeczno-politycznej itp., w jakiej powstawały, były wydawane i wznawiane te utwory. W historii językoznawstwa polskiego szczególnie znany jest przypadek 3. wydania *Gramatyki języka polskiego* Stanisława Szobera, opracowanego po śmierci autora przez Witolda Doroszewskiego¹. O zmianach wprowadzonych przez redaktora do dzieła Szobera pisał w szerszym kontekście zjawiska tabu językowego Zenon Leszczyński², co recenzent jego publikacji w „Języku Polskim”, Tadeusz Szczerbowski, uznał za „najciekawszy przykład działania tabu”³ opisany w tej książce. Analiza różnic między przedwojennymi i powojennymi wydaniem *Gramatyki języka polskiego* Szobera przeprowadzona przez Zenona Leszczyńskiego ujawniła, że Witold Doroszewski usunął z dwu pierwszych wydań większość użyczeń nazw Boga, np. *Pan, Bóg, Chrystus*, świętych, np. *Matka Przenajświętsza*, i innych wyrazów religijnych i kojarzących się z religią, typu *klasztor, chrześcijanin*, zostawiając tylko te konteksty, które mogły być odczytane jako krytyczne wobec religii i Kościoła, np. *Był to klasztor zakonnicy, chrześcijan smutna budowa*.

¹ S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, wyd. III, oprac. W. Doroszewski, PWN, Warszawa 1953.

² Z. Leszczyński, *Szkice o tabu językowym*, Lublin 1988.

³ T. Szczerbowski, Zenon Leszczyński, *Szkice o tabu językowym*, Lublin 1988, s. 71, „Język Polski” LXX, Kraków 1990, s. 239.

W zakresie obecności słownictwa religijnego na kartach gramatyk i słowników normatywnych rysuje się też pewna tendencja ogólniejsza: dawne gramatyki i słowniki normatywne nie stroniły od wyrazów religijnych i ich użycie ilustrujących różne problemy z zakresu poprawności językowej, natomiast analogiczne wydawnictwa współczesne, nie unikając haseł poświęconych poszczególnym wyrazom należącym do słownictwa religijnego, raczej nie zawierają przykładów użycie takich wyrazów w artykułach hasłowych poświęconych innym zagadnieniom, np. wyraz *Bóg* nie bywa na ogół wybierany jako przykład podmiotu w zdaniu. Na tle tych tendencji występujących we współczesnych polskich wydawnictwach językoznawczych interesująco odmienny wydaje się pierwszy w dziejach słownik poprawnej kaszubszczyzny: zawierający kilkanaście tysięcy haseł *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gołąbka, który ukazał się w 2005 roku.

Jego autor, kaszubski pisarz i felietonista, tłumacz na kaszubski *Nowego Testamentu* i *Księgi psalmów*, nie jest debiutantem w dziedzinie normalizacji kaszubskiego języka literackiego, wcześniej wydał już bowiem *Wskôzë kaszëbszczégò pisënkù*⁴, które – wbrew tytułowi – zawierały propozycje rozstrzygnięć normatywnych nie tylko o charakterze ortograficznym. Leksykon Gołąbka jest kaszubsko-kaszubski, obok kaszubskojęzycznych słów – haseł pojawiają się również ich kaszubskojęzyczne definicje. Choć dzieło to nie jest przeznaczone wprost do szkół, wolno przypuszczać, że uczniowie i nauczyciele będą jedną z najliczniejszych, jeśli nie w ogóle najliczniejszą grupą odbiorców.

Słownictwo religijne zawarte jest w leksykonie Gołąbka w sposób bezpośredni, w hasłach, np. *Bóg*, *koscół*, *spòwiédz*, a także często dodatkowo w materiale ilustracyjnym, gdy wyrazem hasłowym jest słowo niereligijne, np. w artykułach hasłowych *co dzień* – *Co dzień reno òna jidze do kòscòla* (s. 62); *dérowac* – *Rekolekcje dérowalë cali tidzén* (s. 78). Wiele przykładów zdań ilustrujących użycie wyrazów w artykule hasłowym zaczerpnął leksykograf z tekstów kaszubskich pisarzy, także swoich, co zaznaczył stosownym skrótem, np. *Upòdò dwadzescë sztërzech Starców przed Sedzącym na lawelnice* (bibl. NT) EG (s.v. *starc*, s. 496). Najwięcej takich zdań pochodzi z tekstów samego Gołąbka. Do szczególnie ciekawych takich zdań należą cytaty z Biblii w przekładzie autora słownika. Z psalmów pochodzi

⁴ E. Gołąbka, *Wskôzë kaszëbszczégò pisënkù*, Gdańsk 1997.

cytat: *Wardzi człowieka mówią z bòkadoscë jegò serca* (s.v. *bòkadosc*, s. 33), a zdanie: *Miluj blëznégò, jak siebie samégò* (s.v. *samégò*, s. 460 i s.v. *blëzny*, s. 30) ze Starego Testamentu na nowo zostało zinterpretowane przez Jezusa w Nowym Testamencie. Z Ewangelii zaczerpnięto następujące zdania: *Séwòrz wëszedł sóc* (s.v. *séwòrz*, s. 466) – z przypowieści o Siewcy; *Szczestlëwi je, chto bądze czestowòł w królestwie Bòzim* (s.v. *czestowac*, s. 69) – z przypowieści; *Niech lëdze pùdą do wsów i sedlënow a kùpią so co do jedzniò* (s.v. *sedlëna*, s. 464) – z opisu cudownego rozmnożenia chleba; *Dzëwenkò, jò cë mówiã: wstani* (s.v. *dzëwenka*, s. 99) – z opisu uzdrowienia córki Jaira; *Na slédnym sądze ti sprawiedlëwi mdą òddzelony òd grëszników* (s.v. *slédny*, s. 476) – z opisu wizji sądu ostatecznego; *Upòdò dwadzescë sztërzech Starców przed Sedzącym na lawelnicë* (s.v. *starc*, s. 496) – z Apokalipsy świętego Jana.

Cytaty te i inne zdania zawierające wyrazy o znaczeniu związanym z wiarą i religią mają za zadanie przybliżyć czytelnikom kaszubskiego słownika normatywnego znaczenie, sposób użycia i wartość stylistyczną poszczególnych wyrazów, wartość semantyczna wyrazów jest bowiem jednym z problemów częściej uwzględnianych w wydawnictwach tego typu. Problematyka leksykalno-semantyczna wydaje się szczególnie istotna w wypadku języka, który w swej wersji literackiej ma ciągle jeszcze status języka *in statu nascendi*.

W kaszubskim słowniku normatywnym autorstwa Eugeniusza Gołąbka wyrazy odnoszące się do wiary i religii występują również jako przykłady ilustrujące zjawiska normatywne z zakresu innych systemów językowych.

Wyboru znormalizowanej postaci fonetycznej wyrazów spośród kilku wariantywnych form obecnych w kaszubskich gwarach dotyczą m.in. uwagi zawarte w hasłach: *adwent* // *-eńt* [nié: *agwańt, jadwent, jagwańt* itp.] (s. 9); *aniól* [nié: *amniól, aniél, ãniól, jamiól*] (s. 11); *biskùp* [nié: *wiskùp*] (s. 28); *dësza* [nié: *dusza*] (s. 79); *ksądz* [nié: *ksąz, ksamdz, ksemdz*], *ksãdza* [nié: *ksãza*] (s. 194); *sakrament* // *-meńt* [nié: *-ańt*] (s. 460), gdzie autor opowiada się za jedną z form. To samo zagadnienie pojawia się również w hasłach *apòsztól* // *apòstól* (s. 12); *dëch* // *duch* (s. 78); *diabel* // *diòbel* (s. 79); *krëpel* // *kripel* (s. 186), gdy Eugeniusz Gołąbek akceptuje oba warianty.

Inny rodzaj problematyki fonetycznej często uwzględnianej przez autora kaszubskiego słownika normatywnego to uwagi o akcencie, np. *aniółk* [akc. *-niół*] (s. 11); *apòsztołowie* [akc. *-to-*] (s. 12); *bezòbòznik* [akc.

-bò-] (s. 19); *bezwiarnik* [akc. -*wiar-*] (s. 22); *biskùp* [akc. *bi-*] (s. 28); *diablin* // *diòblin* [akc. -*lin-*] (s. 79); *dopùst* [akc. *do-*] (s. 87); *katéchizm* // *katézmùs* [akc. -*té-*] (s. 155); *katolèk* [akc. -*to-*] (s. 155); *klòsztornik* [akc. -*sztor-*] (s. 161); *ksążésztk* // *ksążùlk* [akc. -*żesztk*, -*żùlk*] (s. 195); *sakrament* // -*meńt* [akc. -*kra-*] (s. 460).

Normatywny aspekt morfonologiczny również występuje na kartach słownika Gołąbka stosunkowo często. Autor ocenia jako zgodne lub niezgodne z normą literackiej kaszubszczyzny zarówno morfonologiczne alternacje jakościowe, w tym samogłoskowe, np. *aniól* // *aniółowie* // *aniółë* (s. 11); *Bóg* // z *Bògã* // *Bògem* (s. 34); *ksądz* // *ksądza* (s. 194); *chrzescějón* // *chrzescějana* (s. 59); *klòsztor* // *klòsztoru* (s. 161); *kòscól* // *kòscola* // w *kòscele* (s. 176), a także spółgłoskowe, np. *Bóg* – z *Bògã* // *Bògem* [nié: *Bòdżem*] (s. 34), jak i morfonologiczne alternacje ilościowe, np. *chrzest* // *chrztu* (s. 60); *diabél* // *diabła* (s. 79).

Zagadnienia fleksyjne obecne są w książce Eugeniusza Gołąbka zarówno w postaci wyboru jednej z końcówek równoległych i zdyskwalifikowania innej, np. *chrzest* – *do chrztu* [nié: *do chrztë*] (s. 60), jak i w postaci akceptacji kilku wariantów fleksyjnych, np. *aniól* – *aniółowie* // *aniółë* // *anielë* (s. 11); *aniółk* – *aniółkowie* // *aniółcë* (s. 11); *chrzescějón* – *chrzescějjanowie* // *chrzescějanie* (s. 59); *dësza* – *dësz* // *dëszów* (s. 79).

Normatywne wskazówki słowotwórcze polegają natomiast na aprobowaniu obu uwzględnionych w słowniku wariantów słowotwórczych, np. *ksądzëskò* // *ksądzëszcze* (s. 165); *séwórz* // *sewca* (s. 466).

Jeśli wziąć pod uwagę wyrazy hasłowe i wyrazy występujące wewnątrz artykułów hasłowych poświęconych zagadnieniom leksykalnym i gramatycznym, okazuje się, że słownictwo religijne zgromadzone przez Eugeniusza Gołąbka należy do wielu podgrup tematycznych. Reprezentują je zarówno nomina appellativa, jak i nomina propria.

W kaszubskim słowniku normatywnym znalazły się następujące grupy nazw własnych związanych z wiarą:

a) nazwy najwyższej istoty transcendentnej będącej przedmiotem kultu religijnego, np.:

– *Bóg* (s. 34) – np. *Bòże pòmągôj. Ach, Bòże, wespółòżë. Panie Bòże, wespółòżce nas! Jak Bóg w niebie! Bądze jak Bóg dô. Kògò Pón Bóg stwòrził, tegò głòdã nie ùmòrzi;*

– *Pón Bóg* – np. *Pón Bóg jich cãżkò doswiòdcził* (s.v. *doswiadczec*, s. 89); *Serocq skargã Pón Bóg czëje* (s.v. *serocy*, s. 466); *Ùważôj, żebë ce Pón Bóg nie skòròł za taczé pòdkòrbianié* (s.v. *skarac*, s. 469),

– *Jezës // Jezus* (s.143) – np. *Błogòsławionò ta gòdzëna, w chtërny sã narodzył Jezës* (s.v. *blógòsławiony*, s. 31); *Jezës òstòł spòniewieròny i zamãczony na smierc* (s.v. *spòniewieròny*, s. 488);

– *Pón Jezës // Jezus* (s.143) – np. *Pón Jezës biédnëszinczi ùrodzył sã w szopie* (s.v. *biédnëchny*, s. 26); *Panu Jezësowi nasadzëlë drżónowã kòronã* (s.v. *drżónowi*, s. 95); *Pón Jezës w drżónowi kòronie* (s.v. *kòrona*, s. 175); *Pana Jezësa biczowelë // walë* (s.v. *biczowac*, s. 25); *Pón Jezës pełni wòlã swòjégò Ojca* (s.v. *pełnic*, s. 340);

– *Duch Swiãti* – np. *Jò ciebie chrcã w miono Ojca i Sëna i Dëcha Swiãtégò* (s.v. *chrcëc*, s. 59),

b) nazwy Matki Bożej i świętych, np.:

– *Matka Bòskò* – np. *Matka Bòskò òstala wniebòwzãtò* (s.v. *wniebòwzãti*, s. 612);

– *Matinka Bòzò* – np. *Matinkò Bòzò* (s.v. *matinka*, s. 226);

– *Marija* – np. *Marija, wiedno Dzëwica* (s.v. *dzëwica*, s. 99); *Marija Panna pòchòdzëła z domòctwa Dawida* (s.v. *domòctwò*, s. 85);

– *Swiãtò Faustina* – np. *Swiãtò Faustina je apòsztolkã Bòzégò Miłoserdzò* (s.v. *apòsztolka*, s.12);

c) nazwy bohaterów biblijnych, np.:

– *Abel i Kajna* – np. *Chto zabił Kajna? – Abel [sic!]* (s.v. *Abel*, s. 9);

– *Dawid* – np. *Marija Panna pòchòdzëła z domòctwa Dawida* (s.v. *domòctwò*, s. 85);

– *Goliat* – np. *Dawid dobël nad Goliatã* (s.v. *dobëc*, s. 81);

Na słownictwo pospolite związane z wiarą składają się m.in. wyrazy należące do następujących podgrup semantycznych:

a) nazwy cech określających naturę Boga, np.:

– *Bòzë Miłoserdzë* – np. np. *Swiãtò Faustina je apòsztolkã Bòzégò Miłoserdzò* (s.v. *apòsztolka*, s. 12);

– *samòjistny* – np. *Bóg je òsobã samòjistnã* (s.v. *samòjistny*, s. 460);

– *wòlò Bòskò* – np. *Òn sã spùscył na wòlã Bòskã* (s.v. *spùscëc sã*, s. 494);

b) nazwy sakramentów świętych i towarzyszących im czynności, np.:

– *bierzmòwac* – np. *Biskùp bądze bierzmòwól* (s.v. *bierzmòwac*, s. 26);

– *Kòmóniò* – np. *w kòscele: pòrãcze przed głównym wòltòrzã, gdzie bëła pòdòwónò Kòmóniò* (s.v. *kròtcsi* 4, s. 190);

– *spòwiadac sã* – np. *Óni sã czãsto spòwiòdelë* (*spòwiadac sã*, s. 490);

– *spòwiédz* – np. *Z cãzczima grzéchama trzeba jic do spòwiedze* (s.v. *cãzczci*, s. 45);

– *rechùnk sëmieniégò* – np. *Przed spòwiedzã trzeba zrobiç rechùnk sëmieniégò* (s.v. *spòwiédz*, s. 490);

c) nazwy zachowań wiernych bezpośrednio lub pośrednio związanych z uprawianiem kultu religijnego, zwłaszcza nazwy modlitw:

– *mòdlëc sã* – np. *Chcemë sã mòdlëc za dësze czisccowé* (s.v. *dësza*, s. 79);

– *pòbòżné piesnie* – np. *Przë kwaszenim kapùstë më so spiéwelë pòbòżné piesnie* (s.v. *kwaszenié*, s. 203);

– *Rózańc* – np. *Mówił na kòrónce Rózańc* (s.v. *kòrónka*, s. 175);

d) nazwy cech osób wierzących w Boga i ich zachowań, np.:

– *bògòbójno* – np. *Òni żëją bògòbójno* (s.v. *bògòbójno*, s. 32);

– *grzéch* – np. *Człowiek kalò sã rozmajitima grzéchama* (*kalac sã*, s. 150); *Le nie spòwiadój sã z tegò, bò to nie je grzéch* (s.v. *spòwiadac sã*, s. 490);

– *pòbòżno* – np. *bògòbójno – pòbòżno, sprawiedlëwie* (s.v. *bògòbójno*, s. 32);

e) nazwy osób i ich cech określanych ze względu na stosunek do wiary, np.:

– *apòsztolka* – np. *Swiãtò Faustina je apòsztolką Bòżégò Miłoserdzò* (s.v. *apòsztolka*, s. 12).

Wśród wyrazów pospolitych nazywających zjawiska związane z religią można wyróżnić m.in. następujące grupy:

a) wyraz *Kòściòł* i nazwy odnoszące się do sposobów jego organizacji, np.:

– *Kòscòł* – np. *W naszym kraju mòzemë téż pòstrzëc stopniowé òdchòdanié òd Kòscòła i zwiãzóny z tim ùpòdk mòralny* (s.v. *stopniowi*, s. 499);

– *parafiò* – np. *Na Górë jidã kòmpanie z rozmajitëch parafii* (s.v. *kòmpaniò*, s. 180);

– *rada parafialnò* – np. *Nasz sąsòd, chòc ju dosc starëchny, jesz je czynny w radze parafialny* (s.v. *czynny*, s. 71);

b) nazwy osób sprawujących kult religijny, np.:

– *biskùp* – np. s.v. *biskùp* (s. 28); *Ksądz jesz dodatkòwò czëtòł lëst biskùpa* (s.v. *dodatkòwò*, s. 83);

– *dëchòwieństwò* – np. *Na òdpùscë sã zjawilo dëchòwieństwò z całégò dekanatu* (s.v. *dëchòwieństwò*, s. 78);

– *kòscelny* – np. *Jegò òjc bël kòscelnym w Czczewie* (s.v. *kòscelny*, s. 176);

– *ksądz* – np. s.v. *ksądz*, s. 194; *Ksądz chrzcy dzeckò* (s.v. *chrzcęc*, s. 59); *Ksądz w kòzanim pòrà razy akcentowòł sprawã picégò alkòhòlu we wiòldzim pòsce* (s.v. *akcentowac*, s. 9); *Michòł miòł bëc ksãdzã, ale sã òkòzało, że je za drewny* (s.v. *drewny*, s. 92);

– *spòwiednik* – np. *Nasz ksądz je dobrim spòwiednikã* (s.v. *spòwiednik*, s. 490);

– *zòkrëstiòn* – np. 2. *zòkrëstiòn, pòmòcnik ksãdza* (s.v. *kòscelny*, s. 176);

c) nazwy budynków i przedmiotów kultu religijnego:

– *Bòzi dóm* – np. 2. *Bòzi dóm – kòscòł – Na westrzòdkù wsë stoi Bòzi dóm* (*dóm*, s. 91);

– *kòscòł* – np. *Co dzén reno òna jidze do kòscòła* (s.v. *co dzén*, s. 62); *Jò nie lubiã stojec w autobùsu ani w kòscele* (s.v. *stojec*, s. 499);

– *kòscòłk* – np. *Ji nie je zgnilo codzén reno biegap do kòscòłka* (s.v. *bëc*, s. 22);

– *kròtci* – np. *Przòdë do Kòmónii przëstãpòwało sã le na klëczãco, przë kròtkach, a terò...* (s.v. *kròtci*, s. 190);

– *wòltòrz* – np. *Jò le dostrojã ten wòltòrz – ùstawiã kwiatë i lëchtarze i zarò jidã dodóm* (s.v. *dostrojic*, s. 89);

d) nazwy świąt, uroczystości religijnych i towarzyszących im elementów, np.:

– *kòmpaniò* – np. *Na Górë jidã kòmpanie z rozmajitëch parafii* (s.v. *kòmpaniò*, s. 180);

– *pierszò Kòmóniò Swiãtò* – np. *Òn przëstãpił do pierszi Kòmónii Swiãti* (s.v. *kòmóniò*, s. 169);

– *przëjãcé* – s.v. *Oni sã rëchtëją do przëjãcégò [przëjãcégò I Kòmónii Sw.]* (s.v. *rëchtowac [sã]*, s. 436).

Ze względu na nasycenie słownictwem religijnym artykułów hasłowych poświęconych różnym zagadnieniom poprawnościowym *Kaszëbsczim słowòrzu normatiwnym* Eugeniusza Gołąbka zajmuje więc pozycję wyjątkową w porównaniu z analogicznymi polskimi wydawnictwami o charakterze normatywnym. Złożyło się na to zapewne co najmniej kilka przyczyn. Niebagatelną rolę odegrały niewątpliwie elementy biografii leksykografa, zwłaszcza jego doświadczenia i wysoko oceniane dokonania jako tłumacza Pisma Świętego na język kaszubski⁵. Ważną rolę w tak

⁵ Por. np. K.A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder, Gdańsk 1995, s. 101-127; J. Treder, *Tłumaczenia*

znacznym ilościowo i przemyślanym jakościowo doborze wyrazów związanych z wiarą religijną jako wyrazów hasłowych i komponentów zdań – cytatów w innych artykułach hasłowych odegrało również wartościowanie religii i słownictwa religijnego w kulturze kaszubskiej i ogólnopolskiej.

Jeśli chodzi o religię, to stosunek do niej jest uznawany za jeden z dwu podstawowych składników kaszubskiej tożsamości etnicznej: „Świadomość etniczna – czy »narodowościowa«, jak ją określano w XIX wieku – Kaszubów zasadza się od dawna i do dzisiaj przede wszystkim na zjawiskach z dziedziny **kultury**. Głównymi czynnikami są: **religia katolicka** (tradycyjna jest wielka religijność Kaszubów) oraz **język rodzimy**, czyli »kaszebskô mòwa«, i jego stosunek do języka polskiego, bliskiego pod względem systemowym i mającego od XVI wieku prestiż języka standardowego / literackiego”⁶. Poza tym „system wartości chrześcijańskich stanowi na Kaszubach nadal solidny fundament życia społecznego, który tutaj został – jak się zdaje – naruszony w mniejszym stopniu niż w innych rejonach Polski, a niektóre elementy życia religijnego [...] pełnią ciągle znaczącą funkcję integracyjno-tożsamościową”⁷. Pewna nadreprezentacja słownictwa religijnego na kartach kaszubskiego słownika normatywnego jest zatem swoistym odbiciem wyjątkowej roli religii w życiu duchowym Kaszubów.

Poza wykorzystywaniem w słowniku Eugeniusza Gołąbka słownictwa religijnego do kreowania obrazu kaszubskiej tożsamości etnicznej opartej na żywej tradycji ludowej i inteligenckiej można tu również zauważyć posłużenie się tym słownictwem do budowania prestiżu języka kaszubskiego⁸. Dzięki obecności wyrazów nazywających elementy sfery sacrum rośnie również ranga języka, którego składnikiem jest taki zbiór wyrazów, a czemu dodatkowo sprzyja uniwersalny, ponadnarodowy charakter religii katolickiej.

Biblii na język kaszubski, [w:] *Biblia w kulturze*, red. S. Rzepczyński, Słupsk 1996, s. 273-292.

⁶ J. Zieniukowa, *Kaszubskość i polskość w komunikacji językowej i świadomości Kaszubów*, [w:] *Wielokulturowość: postulat i praktyka*, pod red. L. Dronga i W. Kalagi, s. 211.

⁷ B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998, s. 117-118.

⁸ J. Zieniukowa, *Pojęcie aksjologiczne „prestiż” a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus lużycczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003, s. 79-100.